

Rapport

efter kvalitetsgranskning av undervisningen i
samhällsorienterande ämnen årskurserna 7–9 i
den fristående grundskolan Piggelinen i Karls-
krona kommun

Innehåll

1. Inledning

2. Allmänna undervisningskvaliteter

2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö

2.2. Tydlighet i mål och innehåll

2.3. Individanpassning, stöd och utmaningar

2.4. Återkoppling och reflexion över lärandet

3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter

3.1. Ämnesspecifika förmågor

3.2. Undervisningsmaterial

3.3. Systematisk uppföljning

3.4. Särskilt stöd

3.5. Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen

Bakgrundsuppgifter om Piggelinen

Syfte och frågeställningar

Metod och material

1. Inledning

Skolinspektionen genomför en kvalitetsgranskning av undervisningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 i grundskolan. Granskningen av den fristående grundskolan Piggelinen i Karlskrona kommun ingår i detta projekt. Piggelinen besöktes den 11-14 samt 26-28 februari 2013. I denna rapport redovisar inspektörerna sina iakttagelser, analyser och bedömningar.

Denna rapport består av två huvuddelar, en som belyser allmänna undervisningskvaliteter och en som belyser ämnesspecifika undervisningskvaliteter. Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen och skolan, frågeställningar samt metod redovisas i slutet av denna rapport.

Observationer, intervjuer och enkät

På Piggelinen observerades 11 lektioner i ämnena historia och samhällskunskap. Elever i årskurserna 7, 8 och 9, i SO-ämnena undervisande lärare samt rektor och biträdande rektor intervjuades. Eleverna i årskurs 7–9 har även inför granskningsbesöket besvarat en webbenkät. Undervisningen bedrevs till 36 procent, beräknat på antalet observerade lektioner, av lärare med behörighet i såväl ämne som åldersgrupp, till 64 procent av ej ämnesmässigt men för åldersgruppen behörig lärare. Observationer gjordes av undervisningen i tre klasser, en av vardera årskursen 7, 8 och 9 med respektive 28, 27 och 16 elever. All SO-undervisning i årskurs 7 bedrevs i halvklass. En av de observerade lektionerna var ett pass under en temadag om alkohol, narkotika och tobak, då undervisningsgruppen var sammansatt av elever ur alla tre årskurserna. Lektionslängden var 60 minuter för alla pass utom det under temadagen som var 90 minuter långt. Under så gott som alla lektioner var ett ganska stort antal elever frånvarande, enligt rektor och lärare beroende på sjukdom. I varje klass fanns några elever som i betygssättningen vid slutet av höstterminen 2012 inte hade lägst betyget E i de samhällsorienterande ämnena. De flesta av dessa elever bedömdes av sin lärare kunna nå godkänt betyg med hjälp av individualiserade anpassningar under lektionerna. Några åtgärdsprogram i SO- ämnena för dessa elever fanns inte utarbetade men en konferens kring eventuellt större stödbehov och eventuell resursomfördelning var inplanerad till veckan efter Skolinspektionens besök.

2. Allmänna undervisningskvaliteter

Aspekter vid granskningen

- Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö
- Tydlighet i mål och innehåll
- Individanpassning, stöd och utmaningar
- Återkoppling och reflektion över lärandet

2.1. Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren skapar en positiv atmosfär
- läraren bemöter eleverna med respekt och främjar respekten mellan eleverna
- läraren har positiva förväntningar på eleverna och stöttar deras självtillit

- läraren skapar motivation inför olika aktiviteter

Skolinspektionens bedömning

Lektionsobservationerna visar att det mellan lärare och elever råder ett gott och avspänt förhållande med en mjuk och inkännande attityd från lärarens sida. Att eleverna hyser förtroende för och tillit till sin lärare framkommer under observationerna och bekräftas såväl i intervjun som i elevenkäten, där exempelvis påståendet *"Min SO-lärare bryr sig om hur det går för mig"* samlar hela 97 procent på svarsalternativen stämmer helt och hållet eller stämmer ganska bra.¹ Ett intryck från samtliga besökta lektioner är såväl den positiva atmosfär läraren skapar i klassrummet som det personliga tilltalet till och bemötandet av eleverna.

Under de besökta lektionerna råder en god och väldisciplinerad studiemiljö, som i början av besöksperioden möjligen slår över mot en alltför passiv och avvaktande inställning från elevernas sida. Både lärare och elever uttalar i intervjuerna att inspektörernas närvaro i klassrummet lagt hämsko på ett klassrumsklimat som av eleverna beskrivs som i vanliga fall mera avslappnat, prätigt och spontant. Ett antal av de besökta lektionerna avslutas upp till åtta minuter före utsatt tid, något som läraren förklarar med att den förväntade diskussionen uteblivit eller blivit lamare och mindre dynamisk än planerat eller därför att *"ibland tar energin slut hos eleverna och då slutar vi tidigare... känner att det kan räcka här"*.

Elevenkäten ger överlag positiva omdömen om allt som har med SO-undervisningen att göra men vad avser just påståendet *"På SO-lektionerna har jag studiero"* är det bara 19 procent som instämmer helt och hållet och 21 procent som anser att påståendet stämmer ganska dåligt. Av bristande studiero ser dock inspektörerna inget alls under de besökta lektionerna.

I elevintervjun framkommer att det på lektionerna händer att andra skrattar och gör narr av kamrater som svarar fel men att läraren då ingriper. Några sådana situationer observeras inte alls under de besökta lektionerna. I elevenkäten är det en stor majoritet av eleverna, hela 97 procent, som svarar att påståendet *"Min SO-lärare uppmuntrar oss elever att svara på frågor även om vi inte är säkra på att svaret är rätt"* stämmer helt och hållet eller ganska bra. Påståendet *"Min SO-lärare uppmuntrar oss elever att säga vad vi tycker"* anser 94 procent stämmer helt och hållet eller ganska bra. I intervju med SO-lärarna på skolan uppges att

¹ Av de besökta årskursernas 71 elever besvarade 63 enkäten, vilket innebär 89 procent.

flickorna inte vågar ta plats i klassrummet, medan pojkarna däremot dominerar. Eleverna säger i intervjun att *"vissa pratar mer än andra men läraren försöker styra så att alla pratar"*. Inspektörerna noterar också hur läraren ibland medvetet försöker fånga upp elever som är tysta och passiva.

Eleverna uttrycker i såväl intervju som enkät en tydlig uppfattning, att deras SO-lärare tror på deras förmåga att lära sig och nå minst ett E i betyg: läraren *"vet att vi kan bättre"* och *"tror att vi kan"*. Samma uppfattning kommer fram i elevenkäten, där påståendet *"Min SO-lärare är tydlig med att han/hon tror på att jag kan lära mig"* får 98 procent svar på alternativen stämmer helt och hållet eller ganska bra. De intervjuade SO-lärarna ger dock i intervju en något annorlunda bild och menar att alla elever inte har chans att klara målen och anger resursbrist som skälet till detta. Inspektörerna noterar vid flera tillfällen läraruttalanden i såväl klassrumssituationer som i intervjuerna som pekar på att förväntningarna på elevernas förmåga kan bli större: *"skoltrötthet"* anges som en förklaring till *"elevernas bristande intresse"* och passivitet, läraren *"är rädd att tappa dem, att vissa läser sig"* när de ska redovisa inför klassen och *"ser frustrationen i ögonen på de svaga eleverna när jag försöker få med dem"*. Som en motivering till att inte avsluta lektioner med återkoppling och reflexion över lärandet säger en lärare: *"Vet inte om de har förmåga eller är alltför splittrade för att sammanfatta."* Den ovan nämnda förklaringen till varför en del lektioner avslutas för tidigt pekar i samma riktning.

Vid några observerade lektionstillfällen förminskar läraren uppgiftens dignitet och därmed i praktiken också bilden av sina förväntningar på elevernas förmåga. Ett exempel är när läraren frågar eleverna om de tycker att 26 sidor i boken inför ett prov är för mycket och en elev genast påpekar att sidorna faktiskt är ganska korta. Ett annat är när läraren erbjuder sig att stötta elever vid en redovisning men där eleverna tydligt visar att de vill klara sig själv. Ett tredje är en läsuppgift på fyra sidor i läroboken som presenteras med att det inte är så farligt för att det är många bilder. Inspektörerna ser en tendens att skapa motivation för uppgiften genom att förminska den snarare än att presentera den som en spännande och angelägen utmaning.

Rektorn gör bedömningen av elevernas önskan att göra bra ifrån sig som *"medel"* och menar att *"en del nöjer sig med att klara sig över vattenytan"* och är allmänt liknöjda med hur de går för dem. Men rektorn nämner också att skolan har en del extremt begåvade elever och att det är en stor kunskapsmässig variation i många grupper.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *trygg stödjande och uppmuntrande lärandemiljö* uppvisar *fler starka än svaga sidor*, en bedömning som grundar sig på den positiva och respektfulla atmosfären i klassrummet. Samtidigt bedömer Skolinspektionen att SO-undervisningen, på den trygga grund klassrumsklimatet uppvisar, skulle kunna uppmuntra till betydligt mer av risktagande genom att motivera mer för själva uppgiften och innehållet. Därmed skulle signalen till eleverna bli större tillit till deras förmåga och högre förväntningar på att de ska kunna, orka och vilja klara sina arbetsuppgifter.

2.2. Tydlighet i mål och innehåll

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren genomför en genomtänkt lektionsstart
- läraren genomför en välstrukturerad lektion
- läraren ger tydliga beskrivningar och förklaringar
- läraren kontrollerar att eleverna förstått
- läraren gör ett tydligt sammanfattande lektionsslut

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att SO-lektionerna på Piggelinen är väl strukturerade med god ramhållning och en tydlig arbetsgång. De inleds med närvarokontroll och en anknytning till närmast föregående lektion, där eleverna genom korta svar på lärarens frågor får ge en bild av vad den handlat om. Läraren ger sen en kort presentation av innehåll och arbetsgång för den kommande lektionen, som i regel avslutas med att läraren kort förklarar att lektionen är slut, utan särskild sammanfattning eller reflexion kring undervisningens former och innehåll. De observerade lektionerna börjar vanligtvis på utsatt tid eller med bara någon enstaka minuts försening, medan de ofta avslutas i förtid, ibland av skäl som angetts i föregående avsnitt.

Genom frågor, oftast av IRE-karaktär (frågor där initiativet kommer från läraren, responsen från eleven och utvärderingen om svaret är rätt eller fel från läraren), med förväntade ganska kortfattade svar kontrollerar läraren att eleverna har förstått och att de hänger med i framställningen. Det är vanligtvis ganska få elever som är aktiva under dessa frågepass och metoden ger därför knappast några säkra indikationer på hur alla elever förstår och minns. Förloppet backas upp av kortfattade stödord som läraren skriver på tavlan, ibland i form av listor i punktform. Lärarens förklaringar och beskrivningar är tydliga. Flertalet observerade lektioner innehåller, förutom lärarens genomgångar, också diskussioner eller åtminstone inbjudan till diskussioner. På flera lektioner visas korta filminslag eller presenteras frågeställningar att arbeta med enskilt,

i par eller i grupp. I intervju uppger läraren att detta sätt att undervisa är typiskt för alla SO-lektioner.

Under de observerade lektionerna noterar inspektörerna knappast någon risk att eleverna inte förstår frågor och arbetsuppgifter. De är enkelt och lättfattligt formulerade och ofta antecknade på tavlan. I elevenkäten uppger 89 procent av de svarande eleverna att det stämmer helt och hållet eller ganska bra att *"Undervisningen i [det aktuella SO-ämnet] är lätt att följa med i"*. På enkätpåståendet *"Min SO-lärare ger tydliga instruktioner till hur jag ska genomföra min uppgift"* svarar 90 procent av eleverna att det stämmer helt och hållet eller ganska bra. 84 procent anger samma svarsalternativ på påståendet *"Min SO-lärare försäkrar sig om att jag förstått vad det är jag ska göra med uppgiften"*, samtidigt som hela 14 procent svarar att det stämmer ganska dåligt, vilket också förtjänar att lyftas fram.

Som den svagaste länken i SO-lektionernas struktur och arbetsgång framstår de ofta tämligen abrupta avsluten, som dessutom inte sällan sker flera minuter före utsatt klockslag enligt schemat. På flertalet lektioner lämnas eleverna därför utan vare sig hopknytning, sammanfattning eller än mindre någon reflexion kring det undervisade innehållet. Läraren motivering till dessa tvära lektionsavslut har redan nämnts ovan.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *tydlighet i mål och innehåll* uppvisar *fler starka än svaga sidor*, mest beroende på den trygghet och förutsebarhet eleverna kan förväntas uppleva i mötet med SO-undervisningen. Samtidigt bedömer Skolinspektionen att lektionsavslut med tydligare sammanfattningar och reflexioner skulle ge en klar förbättring av en på det hela taget god helhet. Ett mera genomtänkt lektionsslut skulle bättre än de inledande kontrollfrågorna kring föregående lektion utveckla elevernas lärande och förståelse. SO-lektionernas tydliga inledningar och överskådliga struktur är styrkor som ger eleverna trygghet men möjligen på bekostnad av spänning och överraskningar, det oväntade som kanske kunde locka till större nyfikenhet.

2.3. Individanpassning, stöd och utmaningar

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren ser till att arbetet under lektionen är tankemässigt utvecklande
- läraren anpassar undervisningen till eleverna i gruppen
- läraren ser till att elever med behov av stöd under lektionen får sådant

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att den tydliga strukturen på alla lektioner samtidigt också medför ett ibland onödigt stort mått av lärarstyrning med strama tyglar vad gäller lektionens innehåll och förlopp. Även om alla elever bjuds in att komma till tals med svar på lärarens direkta frågor, lämnas samtidigt inte mycket utrymme för deras eventuella egna tankar och förslag kring hur själva arbetet ska läggas upp eller hur innehållet ska formuleras eller struktureras. Lärarens ord blir ofta oproblematiserade teser i stället för, vilket borde vara möjligt, att eleverna själva lockas och stimuleras att med sina egna tankar och erfarenheter komma fram till ungefär samma saker som läraren nu själv slår fast redan i början av lektionen. Apropos en lista över vanliga trick i reklamen, som läraren själv punktats upp på tavlan för eleverna att arbeta efter säger sig läraren i intervju vara "rädd att det kan spåra ur om de får komma med egna förslag" på sådana reklamtrick.

Att inslag där eleverna bjuds in att bygga upp ett innehåll dock förekommer, vittnar de intervjuade eleverna om. De nämner då som exempel att de när de börjar ett nytt avsnitt får fundera över och ge förslag på vad det kan innebära, kanske i form av en tankekarta. Samtidigt uppger 20 procent av eleverna att påståendet "På SO-lektionerna är vi elever med och påverkar vad vi ska arbeta med på lektionen" stämmer ganska dåligt eller inte alls. Majoriteten, 74 procent, svarar dock att påståendet stämmer helt och hållet eller ganska bra.

Till den rätt hårda lärarstyrningen av lektionsförloppet hör också att de flesta frågorna är slutna, ofta faktafrågor av IRE-karaktär. Frågorna är ytterst sällan öppna eller utan tak att kunna besvaras på olika sätt, av alla elever utifrån deras intressen och förutsättningar. Den observerade frågetekniken stänger frågorna efter ett kortfattat elevsvar utan inbjudan till fördjupning eller utveckling av svaret. Läraren talar själv om sitt "kontrollbehov" som ligger bakom detta.

Skolinspektionen bedömer likväl att sju av de elva besökta lektionerna dominerar av undervisningsmönstret *elevaktiv helklassundervisning*, alltså att lärarens berättande problematiserar ämnet eller utmanar elevernas rådande förståelse så mycket att aktivitet och reaktioner hos de flesta av dem tycks visa att undervisningen fångar och intresserar dem. På fyra besökta lektioner bedömer Skolinspektionen i stället mönstret som *elevpassiv helklassundervisning*, där sådana intresserade lektioner hos eleverna verkar utebli. Enkätfrågan "Min SO-lärare utmanar mig att tänka kring sådant som jag tar för givet (t ex demokrati och

yttrandefrihet)" ger 83 procent på svarsalternativen stämmer helt och hållet eller stämmer ganska bra. 11 procent svarar "vet ej" på samma fråga.

Hela 90 procent av eleverna svarar i enkäten att det stämmer helt och hållet eller ganska bra att *"Min SO-lärare hjälper mig att på egen hand klara av de utmaningar jag har i skolarbetet"*. Samtidigt svarar något färre, 82 procent, av eleverna att påståendet *"Min SO-lärare vet vad jag kan och ger mig uppgifter som är lagom svåra"* stämmer helt och hållet eller ganska bra. 17 procent uppger om påståendet *"Min SO-lärare ger mig för enkla arbetsuppgifter"* att det stämmer helt och hållet eller ganska bra, medan 65 procent uppger att det stämmer ganska dåligt eller inte alls. Elevenkäten ger alltså en rätt entydig bild av att eleverna är tillfreds med den individuella anpassningen av uppgifter och utmaningar. I intervjun uppger de att de ibland kan få anpassade arbetsuppgifter, om de tycker att frågorna är för lätta eller för svåra. En anpassning som eleverna nämner i intervjun är att *"när man redovisar kan man få redovisa för mindre grupper, om man är blyg"*.

I lärarintervjun talas om särskilda läroböcker med uppgifter att tänka mer självständigt och om *"att alla inte enbart ska uppnå E"*. Några sådana individanpassade arbetsuppgifter eller läromedel observeras dock inte under de besökta lektionerna. Däremot innehåller ett avsnitt om reklamannonser i årskurs 7 individuella uppgifter som eleverna kan lösa på olika sätt och efter eget huvud och egen förmåga. Läraren säger sig, apropå en visad filmsekvens ur en Chaplinfilm om det löpande bandet, individanpassa och variera för att *"vissa fungerar bättre genom att se, andra genom att höra det"*. Inslag med *"böcker och in-studeringsfrågor"* uppges däremot inte fungera bra i denna klass och läraren säger sig därför försöka *"leda lektionen mera"*.

I SO-lärarintervjun talas om att skolan har *"många elever som vill nå långt"* och därför får uppgifter att göra hemma och att vissa grupper kan få fler stödfrågor med fördjupning och övningar. Några sådana inslag observeras dock inte under Skolinspektionens besök. I ljuset av rektorns uttalande (se ovan under 2.1) om att många elever tvärtom inte bryr sig, framträder en bild av kunskaps- och motivationsmässigt heterogena klasser. Dock framstår de flesta lektioner som i rätt liten grad anpassade att möta denna heterogenitet och förutsätter i stället att alla elever i stort sett gör samma saker samtidigt.

I intervju säger sig läraren *"mera sträcka ut handen för dem som inte uppnår E än till dem som redan nått dit och skulle behöva hjälp att nå längre"*. Eleverna uppger i intervjun att det också hänt att en elev fått hjälp av sin lärare i SO-ämnena efter

skoltid. Med undantag av det ovan nämnda erbjudandet om extra lärarstöd vid en muntlig redovisning, observeras inga särskilda individanpassningar av den ordinarie SO-undervisningen under lektionsbesöken. En stor majoritet av eleverna som besvarat enkäten, 92 procent, ger dock omdömet stämmer helt och hållet eller ganska bra om påståendet "*Min SO-lärare hjälper mig i skolarbetet så mycket som jag behöver*".

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *individanpassning, stöd och utmaningar* uppvisar *fler svaga än starka sidor*. Även om eleverna uppger sig vara nöjda med sakernas tillstånd, ser Skolinspektionen stora möjligheter att utifrån den stabila grund av trygghet och god ordning som präglar klassrumsklimatet utveckla SO-undervisningen. Det kan handla om att våga utvidga elevernas inflytande över undervisningen genom mer av ansvar och visat förtroende för deras kapacitet. Det kan också innebära att genom större flexibilitet och variation i lektionsstrukturen erbjuda framför allt större utmaningar och mer stimulans men också fler möjligheter till stöd i olika former.

2.4. Återkoppling och reflexion över lärandet

Exempel på indikatorer vid granskningen

- läraren använder sig av formativ bedömning under lektionen
- läraren ger eleverna tillfälle att reflektera över undervisningen och sitt lärande i förhållande till kunskapskraven

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att det är ytterst sällsynt med inslag av formativ bedömning och enskild eller kollektiv reflexion över lärandet i SO-undervisningen. Några enstaka sådana inslag observeras mot slutet av besöksperioden men inget där medvetna kopplingar av undervisningen och lärandet görs i relation till kursplanernas ämnesspecifika förmågor eller kunskapskrav. Den återkoppling läraren ger elever under lektionerna är i form av uppskattande respons på genomförda uppgifter och korrekta svar men utan att eleven medvetandegörs om hur lösningar och svar förhåller sig till kursplanernas mål.

I intervju kan eleverna erinra sig att sådan tillbakablickande reflexion dock någon gång förekommit i slutet av en lektion. I elevenkäten uppger 41 procent att det stämmer ganska bra att "*SO-läraren lär oss elever att ge feedback på ett bra sätt (till exempel när vi har grupparbeten)*". Färre, 33 procent, anser att påståendet stämmer helt och hållet och 16 procent att det stämmer ganska dåligt eller inte

alls. Majoritetens i elevenkäten uttryckta uppfattning är att *"SO-läraren frågar oss elever vad som varit bra och dåligt med undervisningen när vi är klara med ett arbetsområde"*. 69 procent svarar att detta påstående stämmer helt hållet eller ganska bra, medan 27 procent säger att det stämmer ganska dåligt eller inte alls. I intervjun uppger eleverna att läraren efter ett avslutat arbetsområde brukar fråga vad de tyckte om det och att läraren försökt göra undervisningen i ett SO-ämne roligare när en elev uttryckt att det varit tråkigt.

Under en av de observerade lektionerna återlämnar läraren ett prov i historia till klassen. De skriftliga kommentarerna till varje elev är tagna ur kunskapskraven för ämnet och varje provresultat har getts ett bokstavsbedömning A – E. Detta är den enda återkoppling som eleverna får, såvida de inte har egna frågor om provet att ställa till läraren. Ett par elever får dock en särskild kortare genomgång på rasten, elever med så lågt resultat att läraren bedömer att de behöver göra om provet. Någon samlad provgenomgång med hela klassen görs inte.

Vad gäller påståendet i elevenkäten *"Min SO-lärare talar om för mig på vilket sätt jag behöver utveckla mig för att nå målen"* är det 70 procent som svarar att det stämmer helt och hållet eller ganska bra men en stor minoritet, 30 procent, svarar att det stämmer ganska dåligt, inte alls eller *"vet ej"*. 76 procent uppger att påståendet *"Min SO-lärare visar mig tydligt vad jag gjort som är bra och vad som kan bli bättre"* stämmer helt och hållet eller ganska bra, 14 procent att det stämmer ganska dåligt.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att aspekten *återkoppling och reflektion över lärandet* uppvisar fler svaga än starka sidor. Det är särskilt en utveckling av resonemangen lärare – elever *från det gjorda* under lektionen till *det lärda* som behöver komma till stånd. Vidare behöver även muntliga återkopplingar i lektionssammanhang göras med tydligare bäring på kursplanernas ämnesspecifika förmågor och deras koppling till den bedrivna undervisningen och den kommande kunskapsbedömningen utifrån kunskapskraven. Eleverna behöver också ges utrymme för egen reflexion kring detta.

3. Ämnesspecifika undervisningskvaliteter

Aspekter vid granskningen

- Ämnesspecifika förmågor
- Undervisningsmaterial
- Systematisk uppföljning
- Särskilt stöd
- Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

3.1. Ämnesspecifika förmågor

Utgångspunkt vid granskningen

- läraren ger eleverna förutsättningar att utveckla ämnesspecifika förmågor (de långsiktiga målen) i respektive SO-ämne

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att de ämnesspecifika förmågorna i SO-ämnena vid Pigge-linen tycks finnas på plats i lärarens planeringar och medvetande men att läraren inte uttryckligen talar om dem eller relaterar dem till den dagliga undervisningen. Kunskapskraven redovisas explicit, som beskrivits ovan, i samband med återkoppling på ett historieprov och som skriftliga omdömen ("utvecklingsmöjligheter") i elevernas IUP. På väggen i det klassrum där de flesta SO-lektioner bedrivs, finns kursplanerna i SO-ämnena anslagna i sin helhet. Enligt de intervjuade eleverna sattes de upp på väggen inför Skolinspektionens besök. Inga referenser till dessa kursplaner görs i samband med undervisningen, som inspektörerna observerar. Läraren säger om detta i intervju: *"Har inte varit så duktig med att förmedla kunskapskraven till eleverna, har kämpat med det själv"* och nämner att det kan vara svårt att förklara för eleverna skillnaderna mellan betygsnivåerna i kunskapskraven.

Enligt rektorn bedriver skolan för närvarande ett arbete med att övergå till ett webbaserat system för planeringar och bedömningar och i samband med detta ska också de ämnesspecifika förmågorna tydliggöras på ett sätt som inte skett tidigare. Intervjuade lärare delar uppfattningen att förmågorna lyfts fram tydligare men anser att vissa klasser är mera intresserade av kunskapskraven än

andra: *"Niorna gäspar och är mera resultatinriktade, bryr sig inte så mycket om kunskapskraven"* är ett läraruttalande som kan illustrera glappet mellan den dagliga undervisningen och tydliggörandet av kursplanerna. *"Intresset är noll"*, säger läraren om sina försök att för eleverna överbrygga detta glapp och koppla undervisningen till kursplanerna. Att fokus på kursplanerna skulle stå i konflikt med *"resultat"* i elevernas ögon kan ses som en illustration till och följd av det som nyss nämnts, att mål och förmågor inte kontinuerligt förs på tal i den dagliga undervisningen.

De till Skolinspektionen insända terminsplaneringarna för SO-undervisningen gällande höstterminen 2012 är närmast listor med rubriker och sakinnehåll. De mer konkreta arbetsområdesplaneringarna tar upp syftet med undervisningen, dock inte i termer av kursplanernas syftestexter med de ämnesspecifika förmågorna utan mera som kortfattade programpresentationer av innehåll och arbetsformer. Under själva granskningsbesöket i februari 2013 tar inspektörerna däremot även del av utskrifter från det ovan nämnda webbverktyget, där pedagogiska planeringar av vårterminens arbetsområden i SO-ämnena samlas. Under en rubrik, *"Varför ska vi arbeta med det här"*, framgår egentligen inget syfte utan mera vilka frågeställningar området kommer att behandla. De är skrivna på ett intresseväckande sätt men utan direkt referens till syftestexten i kursplanerna. Under rubriken *"Det här kommer du att få undervisning om"* räknas ett antal teman ur det centrala innehållet upp.

Ett inslag från planeringen av området *"Mellankrigstiden"* i historia för årskurs 9 kan få illustrera detta: *"Vad kunde få människorna att ännu en gång starta ett världskrig? Kan man dra paralleller till vår tid?"* – onekligen relevanta frågor som kanske kan ses som en popularisering av kursplanens ämnesspecifika *"förmåga att använda en historisk referensram som innefattar olika tolkningar av tidsperioder, händelser, gestalter, kulturmöten och utvecklingslinjer"* och *"förmåga att reflektera över sin egen och andras användning av historia i olika sammanhang och utifrån olika perspektiv"*, åtminstone till en del. En ännu tydligare koppling kunde dock ha inneburit att planeringen också knöts ihop med de kunskapskrav som sedan kommer under rubriken *"Så här kommer dina kunskaper att bedömas"*, där det mesta ur kunskapskraven för ämnet historia i slutet av årskurs 9 faktiskt räknas upp. Denna pedagogiska planering kan i sina huvuddrag tänkas vara begriplig och tydlig för eleverna och deras föräldrar.

Den faktiska undervisningen i detta arbetsområde, varav Skolinspektionen bevisar tre lektioner, följer denna planering. Arbetsformer som tillämpas är ett kortare filmavsnitt, tyst läsning i läroboken med korta frågor att besvara,

lärarledda diskussioner och ett pass där eleverna sitter i smågrupper och diskuterar en frågeställning. Lejonparten av undervisningstiden på dessa lektioner upptas av lärarens framställning som interfolieras med frågor, där eleverna bjuds in att bidra med såväl fakta som egna tankar. Under dessa lektioner introduceras och konkretiseras en rad historiska begrepp, som *mellankrigstiden*, *det glada 20-talet*, *löpandebandsprincipen* och *kraschen i USA* – en användning av begrepp som ger möjligheter att *"analysera hur historisk kunskap ordnas, skapas och används"*, som det står i kursplanen, och koppla till dess övergripande begrepp som *kontinuitet, förändring och förklaring*.

Ett exempel från ämnet samhällskunskap är ett avsnitt om reklam och massmedier i årskurs 7, med stoff huvudsakligen från rubriken *Information och kommunikation* i det centrala innehållet. Under fem besökta lektioner introducerar läraren en rad begrepp och sammanhang från reklamens värld och berör även fenomenet propaganda. Eleverna arbetar med reklaminslag från Internet, som de själva valt ut, och annonser de själva klippt ur dagspressen. Materialet blir underlag för vad inspektörerna bedömer kan tjäna som träning av förmågorna i kursplanen att *"uttrycka och värdera olika ståndpunkter i till exempel aktuella samhällsfrågor och argumentera utifrån fakta, värderingar och olika perspektiv"* och att *"söka information om samhället från medier, Internet och andra källor och värdera deras relevans och trovärdighet"*.

I den pedagogiska planeringen för detta avsnitt uppräknas under rubriken *"Det här ska du lära dig"* alla tre punkterna under rubriken *Information och kommunikation* i det centrala innehållet för undervisningen i samhällskunskap. Därefter följer *"förmågor som ska bedömas"*. Förutom *"hur du jobbar inom gruppen, enskilt och på provet"* nämns här två utdrag ur kunskapskraven, båda relevanta för det undervisade innehållet: *"undersöka hur strukturer i samhället är uppbyggda och fungerar och beskriver då olika samband mellan olika samhällsstrukturer"* samt *"söka information om samhället och använder då olika källor på ett fungerande sätt för underbyggda resonemang om informationens och källornas trovärdighet och relevans"*.

Under lektionerna ser inspektörerna hur eleverna får analysera och värdera information från reklamens värld. Läraren försöker få alla elever att delta med synpunkter, även om många är tysta och blyga medan andra är mycket aktiva, engageras av detta och gärna vill diskutera och uttrycka tankar och åsikter. Samtidigt hämmas de av en tendens hos läraren att styra upp elevernas tankar och bidrag så att de följer den mall läraren slagit fast. Inspektörerna ser här en balansgång mellan att få med alla elever på banan, hålla sig till ämnet och planeringen och ändå ge utrymme för intresserade att elever att blomma ut utan att det förrycker lektionsplaneringen.

I lärarintervjuerna framskymtar en tendens att betrakta olika kunskapsformer som kumulativa snarare än integrerade i varandra: först ska fakta läras, sen är det plats för kritiskt tänkande. En del av den faktakunskap som läraren presenterar som bas för elevernas analyser av videoklipp med reklam (som redan nämnts ovan i avsnitt 2.3) hade eleverna förmodligen själva kunnat bidra med utifrån sina egna intressen och erfarenheter med tanke på innehållets aktualitet och närhet till deras livsvärld. Lärarens styrning och angelägenhet att få med allt underlag korrekt kan då ses hämma ett givet tillfälle att träna eleverna i *resonerande* och *analys*. Ett tillfälle att låta eleverna själva träna förmågan att "*söka information... från medier, Internet och andra källor*", som det står under syfte i kursplanen för samhällskunskap, går också förlorat, när läraren själv förmedlar sådan information om fenomenet propaganda.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *undervisningen inriktas på att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll* uppvisar fler starka än svaga sidor. De starkaste framträder på de observerade lektionerna i samhällskunskap i årskurs 7, de svagare på de observerade historiektionerna. Träningen av förmågorna, som de framgår i kursplanernas syftestexter, finns inte sällan på plats men hade behövt tydliggöras inför eleverna, eftersom det tycks finnas behov av att klargöra kopplingen mellan mål, undervisning och bedömning. Kvalitetsutvecklingsbehovet handlar om att benämna, exemplifiera och konkretisera ämnesspecifika förmågor och kunskapskrav och medvetandegöra eleverna om dessa för att de tillsammans med läraren och varandra och enskilt ska kunna reflektera över det som faktiskt sker, görs och lärs i undervisningen och vad de förväntas kunna och bli bedömda på.

3.2. Undervisningsmaterial

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- undervisningsmaterial i form av exempelvis, uppgifter, instuderingsfrågor, övningar, prov m.m. är utformade så att de skapar förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla de ämnesspecifika förmågor som är framskrivna i kursplanernas för de enskilda SO-ämnena

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att undervisningsmaterial som används under de observerade SO-lektionerna är läroböcker, videoklipp och annat material från Internet, stenciler med instuderingsfrågor samt tidningsurklipp. Eleverna har egna läroböcker i SO-ämnena men dessa kommer till användning vid endast tre av de observerade lektionerna. Det finns således en rätt stor variation av använda läromedel, vilket därmed också öppnar för möjligheter att träna olika ämnesspecifika förmågor. Inte alla klassrum är ännu utrustade med fast takmonterad datorprojektor men detta är planerat, enligt rektor och lärare. Den dominerande undervisningsformen under de observerade lektionerna är att läraren berättar och skriver fakta och stödord på tavlan och att eleverna antecknar detta i sina skrivhäften.

Elever med funktionshinder har, enligt läraren, som särskilt hjälpmedel i SO-ämnena en lärobok med lättläst text. Datorer används mera sällan. I intervju uppger rektorn att olika läromedel står till förfogande, även digitala till de elever som behöver det: datorer, datorplattor, talsyntes och hörlurar. Rektor säger sig i samband med täta resultatsammanställningar se vilka läromedel elever behöver och ser då till att de plockas fram. Inga sådana används dock under de observerade SO-lektionerna, även om det i klasserna finns elever med behov av det. Det förefaller som om utbudet och variationen av läromedel mera fyller syftet särskilt stöd än att generellt erbjuda alla elever stimulans och stöd att utveckla olika förmågor enligt ämnenas kursplaner.

De frågor i elevenkäten som berör IT-användning i SO-undervisningen pekar på att eleverna upplever att sådan är mindre vanlig. Det framgår till exempel av enkätpåståendet *"Min/la SO-lärare lär mig hur jag kan ha nytta av internet i mina SO-studier"*, där 51 procent av eleverna anger svarsalternativet stämmer helt och hållet eller ganska bra, en jämfört med andra enkätfrågor låg siffra. Andelen som svarar att påståendet inte stämmer alls är 19 procent och *"vet ej"* 13 procent, svarsalternativ som samlar fler svar än flertalet andra enkätfrågor.

Enligt rektorn hade varje elev tidigare en bärbar dator men detta arrangemang blev för dyrt för skolan och enligt intervjuade SO-lärare fungerade det inte heller bra i undervisningen. Nu har man i stället en datasal och datorplattor, men dessa kommer inte till användning under de observerade SO-lektionerna.

Det finns en regel på skolan att eleverna ska lägga sina mobiltelefoner i en hylla vid dörren när de går in i klassrummet. I intervju uppger eleverna att de har

fått använda sina mobiltelefoner någon gång i SO-undervisningen som ersättning för datorer. Inspektörerna noterar vid ett par tillfällen att mobiltelefoner med internetuppkoppling kunde ha varit smidiga hjälpmedel för att snabbt få fram eller kontrollera faktauppgifter.

Proven grundar sig regelmässigt på dels sidor ur läroboken, dels elevernas anteckningar av vad läraren skrivit på tavlan. För Skolinspektionen uppvisade exempel på skriftliga prov och instuderingsfrågor i SO-ämnena har en stark övervikt för fakta- och kortvarsfrågor, särskilt vad gäller materialet för årskurs 7. I lärarintervjun talas om en strategi för progression som börjar i faktainläring och sedan går vidare till andra kunskapsformer och förmågor, vilket redan kort berörts ovan under 3.1. Läraren säger sig vilja ge tillfällen till *"mera reflexion ju äldre de blir"*, utan att vilja begränsa de elever *"som redan i årskurs 7 kan reflektera"*. Här skymtar ett behov av att förstärka den *"röda tråd"*, som rektor talar om (se nedan avsnitt 3.3), så att lärda förmågor och andra kunskaper kan tränas mera systematiskt genom alla grundskoleåren och så att senare årskurser medvetet kan bygga vidare på den grund som lagts i de tidigare.

I prov och frågor för årskurs 8 och 9 är det vanligare med frågeställningar av mer utredande karaktär än i årskurs 7, som *"varför?"*-frågor, *"beskriv"*, *"berätta"*, *"förklara"* och *"motivera"*. Dessa kan bättre än de rena faktafrågorna förväntas ge eleverna möjligheter att träna och visa upp förmågor som att *analysera* och *reflektera*. Det ovan nämnda provet i historia i årskurs 9 domineras helt av en utredande essäfråga, där eleverna ska sammanfatta sina faktakunskaper om första världskriget men också uttrycka egna värderingar och åsikter. Enligt läraren var de flesta elever positiva till den formen av prov, medan de som behöver stöd inte tyckt det var den bästa formen för kunskapsutvärdering. Ett prov för årskurs 8 i samhällskunskap efterfrågar en rad olika beskrivningar, jämförelser, resonemang, förklaringar samt uttryckande och motiverande av egna åsikter. Här kan alltså eleverna låta en rad olika ämnesspecifika förmågor i samhällskunskap komma till uttryck. I förhållande till hur viktiga sådana förmågor således är i samband med kunskapsutvärderingar är det samtidigt slående att de inte tränas och lyfts mera specifikt och oftare under de observerade lektionerna.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna inom ramen för SO-undervisningen uppvisar fler svaga än starka sidor. Skolinspektionen ser stora förbättringsmöjligheter att genom en bredare och mer varierad användning av IT och andra läromedel såväl

individanpassa undervisningen och ge stöd som att erbjuda fler tillfällen till träning av ämnesspecifika förmågor, som ju eleverna efter hand förutsätts behärska enligt såväl kursplanerna som de SO-prov de får. Inte minst gäller detta de elever som är i behov av stöd. Skolinspektionen vill slutligen kraftigt understryka att läroplanen förutsätter att samtliga ämnesspecifika förmågor ska tränas i alla årskurser i grundskolan och inte att vissa av dem ska reserveras för högre eller lägre årskurser.

3.3. Systematisk uppföljning

Exempel på indikatorer vid granskningen

- skriftliga omdömen i SO-ämnena är dokumenterade i elevens IUP i förhållande till de ämnesspecifika förmågor som undervisningen ska bidra till att utveckla
- skolan, i sitt systematiska kvalitetsarbete, planerar, följer upp och utvecklar undervisningen i SO-ämnena på grupp- och skolnivå.

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att Piggelinen, som redan nämnts, använder ett webbaserat system för planeringar och skriftliga redovisningar av elevernas kunskapsutveckling, vilket dock ännu inte är tillgängligt för elever och föräldrar att logga in på. Tills vidare används därför pappersutskrifter för varje elev, där kunskapsutvecklingen i varje ämne redovisas. Skolinspektionen har tagit del av ett antal sådana utskrifter, där elevens utveckling relateras till kunskapskraven i varje kursplan. Sammanställningen för varje ämne avslutas med ett kortare stycke "Utvecklingsmöjligheter" som till exempel "Du kan utveckla din förmåga att resonera om orsaker till och konsekvenser av samhällsförändringar och människors levnadsvillkor och handlingar". Dessa utvecklingsmöjligheter är formulerade med utgångspunkt i kunskapskraven och/eller de ämnesspecifika förmågorna, ibland helt ordagrant överförda, varför de torde behöva förklaras och tolkas för att elever och föräldrar ska förstå dem. Läraren säger sig också i intervjun vara medveten om detta och brukar därför "förenkla i baskunskaper och egna tankar" i samtal med elever och vårdnadshavare.

Enligt rektorn har skolan ämneskonferenser i SO-ämnena en gång i månaden för lärare genom alla grundskoleåren 1–9. Där tas upp vilka elever som riskerar att inte nå kunskapskraven. Man diskuterar också "den röda tråden" genom grundskoleåren och vad eleverna "ska kunna när de går över till ett nytt stadium". Enligt intervju med SO-lärare lägger man vid uppföljning av betygsresultat mest vikt vid elever som inte når betyget E. Ibland för lärare diskussioner över ämnesgränserna, som när vissa elever presterar bättre i till exempel svenska än i

SO-ämnena och vad det kan bero på. Rektorn delges lärarens resultatsammanställningar men utan att de särskilt diskuteras, om det inte handlar om att resultaten gått ner. Några egentliga trender i betygsresultat har man inte analyserat, eftersom skolan inte haft årskurs 9 så länge. En tendens finns att låta frågor om resultaten i ämnena engelska, svenska och matematik överskugga dem i andra ämnen, som SO-ämnena.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna* uppvisar *fler starka än svaga sidor*. Att skolan är liten och har alla årskurser under samma tak underlättar uppföljning av och diskussion kring framför allt enskilda elevers resultat men större fokus behöver riktas mot alla ämnen, däribland SO-ämnena. Den samlade skolövergripande analysen över tid behöver då inte minst omfatta hur samtliga ämnesspecifika förmågor tränas och utvärderas genom grundskoleåren, i enlighet med vad som påpekats ovan under 3.2.

3.4. Särskilt stöd

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- elever som riskerar att inte nå kunskapskraven har åtgärdsprogram
- elev som har åtgärdsprogram får sitt särskilda stöd tillgodosett på ett sätt som stimulerar eleven att utveckla de ämnesspecifika förmågor som krävs för att nå kunskapskraven

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att den stödundervisning som skolan erbjuder eleverna i SO-ämnena omfattar två schemalagda pass i veckan, en form av extraundervisning dit alla elever kan komma och få hjälp av sina ordinarie lärare. Åtgärdsprogram, som även omfattar SO-ämnena, är utarbetat för en elev. De mål som eleven enligt åtgärdsprogrammet ska utveckla är mycket kortfattat och allmänt formulerade utan tydlig koppling till förmågor och kunskapskrav i något av SO-ämnena. Enligt läraren har denna elev en bok med större text och mer lättlästa meningar än den ordinarie läroboken. Inspektörerna ser dock inte att den kommer till användning under de besökta lektionerna.

Vad gäller de övriga elever som i terminsbetyget hösten 2012 inte uppnådde lägst betyget E i något SO-ämne har läraren själv tills vidare gjort bedömningen att de kommer att nå ett godkänt betyg våren 2013 utan särskilt

åtgärdsprogram. Några åtgärdsprogram i SO-ämnena för dessa elever hade inte utarbetats under höstterminen.

En avstämning av elevernas resultat och en prognos över deras möjligheter att klara godkända betyg i SO-ämnena våren 2013 är planerad att äga rum veckan efter Skolinspektionens besök.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i de samhällsorienterande ämnena det särskilda stöd som de har rätt till uppvisar fler svaga än starka sidor*. Åtgärdsprogram utarbetades inte under höstterminen 2012 för elever, trots att de i betygssättningen inte uppnådde lägst betyget E i ett eller flera av SO-ämnena. Skolinspektionen förutsätter att, om den aviserade avstämningen tyder på att det finns elever som riskerar att inte nå godkända betyg, det görs utredningar för att klargöra om de har behov av särskilt stöd i SO-ämnena för att nå kunskapskraven.

3.5. Ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden

Exempel på indikatorer vid granskningen av frågeställningen

- Förekomsten av ämnesövergripande undervisning
- Förekomsten av samordning av ämnesområden

Skolinspektionens bedömning

Granskningen visar att ämnesövergripande undervisning vid Piggelinen förekommer med ett eller flera SO-ämnena inblandade. Arbetsområdet om massmedia och reklam i årskurs 7, där inspektörerna observerar flera lektioner, är således ett ämnessamarbete mellan samhällskunskap och bild. Det övergripande området *alkohol, narkotika och tobak* behandlas såväl som ett ämnessamarbete svenska – samhällskunskap i årskurs 8 som ett helt schemabrytande tema under två dagar för alla tre årkurserna 7, 8 och 9. Ämnessamarbetet svenska – samhällskunskap hanterar läraren själv inom ramen för sin egen undervisning i klassen men säger sig däremot inte göra några motsvarande kopplingar mellan de fyra enskilda SO-ämnena sinsemellan. Likafullt svarar 72 procent av eleverna i enkäten att påståendet *"Undervisningen i [det aktuella SO-ämnet] kan ibland också handla om något av de andra SO-ämnena"* stämmer helt och hållet eller ganska bra, medan endast 11 procent svarar att det stämmer dåligt eller inte alls. Att 18 procent svarar *"vet ej"* är dock en i förhållande till andra enkätfrågor

hög siffra, vilket väl antyder att frågan är svår att besvara eller förstå. Inspektörerna observerar dock hur läraren informellt och på ett naturligt sätt i sin undervisning anknyter till såväl centralt innehåll som förmågor från andra SO-ämnen än det som lektionen avser enligt planeringen.

I intervju kommer eleverna spontant själva på hur ämnessamverkan kan berika undervisningen, när de nämner den koppling till de naturorienterande ämnena som görs i samband med en SO-lektion om hur tyngdlagen upptäcktes.

Med en situation där endast en lärare denna termin undervisar i SO-ämnen i årskurserna 7–9 saknas alltså ämneskollegor att samarbeta med kring konkreta samverkansprojekt i klasserna. Läraren bollar tankar och idéer och reflekterar tillsammans med de andra lärare på skolan som är utbildade i SO-ämnen men som för tillfället inte undervisar i dem.

Sammanfattningsvis bedömer Skolinspektionen att granskningsområdet *ämnesövergripande undervisning och samordning av ämnesområden* uppvisar *fler starka än svaga sidor*, med ett flertal exempel på ämnesövergripande undervisning eller anknytning till flera ämnen som observeras under besöket. Att ämnesövergripande undervisning mellan två eller flera av SO-ämnena inte förekommer är dock något förvånande och möjligheten att i sådan ämnessamverkan träna förmågor som förekommer i flera kursplaner skulle sannolikt innebära en kvalitetshöjning.

Bakgrundsuppgifter om kvalitetsgranskningen

Kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 genomförs i sammanlagt 16 kommunala skolor och 9 fristående skolor. När kvalitetsgranskningen av samhällsorienterande ämnen för årskurserna 7–9 är genomförd redovisas de samlade resultaten i en övergripande kvalitetsgranskningsrapport. De skolor som ingått i granskningen bildar en referensram och en möjlighet till jämförelse med förhållanden på andra skolor. Det enskilda beslutet kan därmed sättas in i ett större sammanhang.

Bakgrundsuppgifter om Piggelinen

Piggelinen är en fristående grundskola i Karlskrona kommun. Skolan hade vid tillsynsbesöket totalt 217 elever.

Vid skolan finns två lärare i SO-ämnena, varav endast en vid besökstillfället undervisar i SO-ämnena i årskurserna 7–9. Full behörighet för ämne och årskurs 7 – 9 finns på skolan i ämnena historia och religionskunskap. En lärare har behörighet för alla fyra SO-ämnena till och med årskurs 7.

Höstterminen 2012 hade alla elever i årskurs 7 utom två lägst betyget i E i samtliga de tre SO-ämnena som de fått undervisning i. Även i årskurs 8 hade alla elever utom två godkända betyg i de fyra undervisade SO-ämnena, i årskurs 9 var det tre elever.

Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med Skolinspektionens ämnesgranskningar är att belysa och bedöma om undervisningen överensstämmer med läroplanens och kursplanernas mål och riktlinjer och om undervisningen bedrivs på ett effektivt sätt, det vill säga bidrar till att elevernas kunskaper utvecklas så långt som möjligt inom ramen för givna mål.

I denna granskning riktas särskilt fokus mot arbetet med att ge eleverna förutsättningar att utveckla de förmågor som kursplanerna i SO-ämnena syftar till samt hur undervisningen i SO-ämnena är organiserad så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden. I granskningen är följande preciserade frågeställningar centrala:

Inriktas undervisningen mot att låta eleverna utveckla ämnesspecifika förmågor?

Använder lärarna undervisningsmaterial som stimulerar eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor?

Följer skolan systematiskt upp hur undervisningen utvecklar elevernas användning av de ämnesspecifika förmågorna?

Får elever som riskerar att inte nå de grundläggande kunskapskraven i SO-ämnena det särskilda stöd som de har rätt till?

Förekommer ämnesövergripande undervisning inom ramen för SO-ämnena?

Förekommer samordning av undervisningen mellan SO-lärare och/eller mellan SO-lärare och lärare i andra ämnen?

Utöver ovanstående frågeställningar granskas även allmänna undervisningskvaliteter. Granskningen genomförs genom att följande aspekter på undervisningens kvalitet belyses:

Trygg, stödjande och uppmuntrande lärandemiljö

Tydlighet i mål och innehåll

Individanpassning, stöd och utmaningar

Återkoppling och reflektion över lärandet

Metod och material

Valet av metoder utgår från det övergripande syftet med ämnesgranskningar och den aktuella granskningens frågeställningar samt aspekter på allmänna undervisningskvaliteter. De observationsscheman, elevenkäter och intervjuguider som används har utarbetats med utgångspunkt i forskning, Skolinspektionens tillsyn och kvalitetsgranskningar, skollagen och Lgr 11 (läroplan och kursplanerna i de samhällsorienterande ämnena). Nedan beskrivs de metoder som kompletterar och förstärker varandra för att besvara projektets frågeställningar.

Dokumentstudierna ger en inblick i skolans organisation och arbete med SO-ämnena. Resultat från elevernas betygsresultat i SO-ämnena, lärarnas utbildning och kompetensutveckling, hur skolan arbetar utifrån styrdokumentet när det gäller SO-undervisningen, vilka undervisningsmaterial, övningar, uppgifter och prov lärarna använder sig av samt hur man systematiskt arbetar med att

följa upp, utvärdera och utveckla SO-undervisningen undersöks genom dokumentstudier. Dokumentstudierna förbereder även inspektörerna för skolbesöket och ger underlag för att ställa frågor.

Genom strukturerade lektionsobservationer granskas undervisningens kvalitet när det gäller arbetet med att skapa förutsättningar att stimulera eleverna att utveckla ämnesspecifika förmågor samt skapa allmänna undervisningskvaliteter. Klassrumsobservationer är en viktig metod för att kunna se samspelet mellan lärare, elev och lektionens innehåll. Observationerna ger underlag för att besvara projektets frågeställningar men också hur läroplanens och kursplanens mål och riktlinjer avspeglas i undervisningen. Varje observerad lektion bedömdes utifrån flera olika aspekter av kvaliteten på undervisningen. För varje aspekt finns en eller flera bakomliggande indikatorer vilka konkretiseras i ett observationsschema i form av goda exempel. Bedömningen av varje kvalitativ aspekt är ett snittvärde av bedömningen av aspektens indikatorer i undervisningskvaliteterna, dvs. av de som varit möjliga att observera under den aktuella lektionen. Indikatorerna bedöms på en skala 1-4: 1=i mycket låg grad eller inte alls, 2=i ganska låg grad, 3=i ganska hög grad, 4=i mycket hög grad. Om en indikator inte gick att värdera eller inte var relevant i sammanhanget för en aspekt bedömdes den inte.

Läraren ska i förväg ge observatörerna uppgifter om vilket elevsammansättningen i klassen och uppgifter om det finns elever i klassen som riskerar att inte nå kunskapskraven i ett eller flera SO-ämnen samt om det finns åtgärdsprogram upprättade för elever som riskerar att inte nå kunskapskraven och om det finns elever i klasserna som har funktionsnedsättningar. Under lektionsobservationerna värderas ett antal kriterier, kopplade till kunskapskraven, som kan anses vara värderas som goda exempel på positiva exempel på ämnesspecifika förmågor. Allt detta inom ramen för SO-ämnenas centrala innehåll. Observationerna av hela lektioner utförs av två inspektörer som under lektionen för löpande anteckningar. I direkt anslutning till lektionen fyller inspektörerna i ett observationsschema. I samband med klassrumsobservationerna intervjuas undervisande lärare efter lektionen, eller efter en serie av lektioner inom ett sammanhållet ämnesområde, utifrån en frågeguide. Observationerna är också ett underlag för elev- och lärarintervjuerna.

Intervjuer med elever, lärare och rektor ger tillsammans med övriga metoder en helhetsbild av SO-undervisningen i skolan av de faktorer som kan ha betydelse för lärandet. Frågor om undervisningsstrategier, syfte/kunskapskrav,

Rapport

Skolinspektionen

2013-04-15

24 (24)

Dnr 400-2011:6489

centralt innehåll, stöd och stimulans, samverkan och samordning av undervisningen, kompetens och erfarenhet samt hur skolan systematiskt planerar, genomför och utvecklar undervisningen i SO-ämnena är viktiga för att komplettera det inspektörerna sett i undervisningen och i dokumenten. Såväl elever som lärare och rektor kommer att, vid intervjuerna, få besvara frågor utifrån ett frågeformulär. Samtliga lärare som undervisar elever i årskurserna 7–9 i de samhällsorienterande ämnena på aktuell skola intervjuas i en gruppintervju. Elever till intervjuerna väljs ut från de klasser som observeras. Både pojkar och flickor ska ingå. Medverkan är frivillig.

Elevenkäter ska ses som en metod att få kompletterande svar på de centrala frågeställningarna. Enkäterna kan ge exempel på vilka förmågor eleverna får möjlighet att utveckla i SO-undervisningen, om undervisningen sker utifrån elevernas erfarenhet, intresse och behov samt om eleverna får stöd, stimulans och utmaningar i sitt lärande. Dessutom kan det ge en bild av om svaren skiljer sig åt mellan pojkar och flickor. Webbenkäten genomförs före skolbesöket och omfattar samtliga elever i årskurserna 7-9 i varje skola. Enkäter till lärare och rektor används inte.